

BAMMBIRI LA MAFHUNGO LA TSHIVENDA

KHUBVUMEDZI 2023

YO LAMBEDZWA NGA:

science & innovation

Department:
Science and Innovation
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

YO FARWA NGA:

VHASHUMISANI:

THANGANYISO YA MUSALAUĽA NA MUSALAUNO: PFHUMBUDŴO MALUGANA NA U RATHISELWA HA MAFHUNGO KHA KHOMPHYUTHA NGEI VHUŦANWAZWITHU HA MAZISI KUNENE

- Rooweither Mabuya

Tshifhingani tsha musalauno hune ha khou anda nga huhulu tshumiso ya khomphyutha, u dzivhela na u swikelelea ha divhazwakale ya zwithu zwithu zwi fareaho zwo itwaho nga vhuŧhutsila na mañwalwa, zwo no vha na ndeme vhukuma. Senthara ya zwishumiswa zwa nyambo dza Afrika Tshipembe (SADiLaR) i kha di tou bva u dzudzanya vhuŧhumbudzi ha maitele a u shumisa khomphyutha ngei vhuŧanwazwithu ha Mazisi Kunene kha la Durban. Ho rangwa phanda nga vhaŧodisisi vha maitele a u shumisa khomphyutha, Vho Rooweither Mabuya na Vho Andiswa Bukula, na mulanguli wa kuvhulungele kwa zwithu kha khomphyutha wa SADiLaR, Vho Juan Steyn, ndivho khulwane ya uvhu vhuŧhumbudzi yo vha i ya u dededza vhashumi vha vhuŧanwazwithu na zwiimiswa zwi thusedzaho kha maitele a u ita uri mañwalwa avhuŧdivhuŧi a iswe kha khomphyutha. nga vhatodisisi vha ngudo dza vhatu siani la zwa didzhithala Rooweither Mabuya and Andiswa Bukula, and SADiLaR's Director of Operations, Juan Steyn, ndivho ya vhuŧhumbudzi yo vha i ya u dededza vhashumi na vhaŧaramikovhe vha vhuŧanwazwithu nga u shumiswa ha ndila ya u isa manwalwa avho kha khomphyutha.

KHA VHA VHALENGA HA:

Thanganyiso ya musalauĽa na musalauno: Pfhumbudzo malugana na u rathiselwa ha mafhungo kha khomphyutha ngei vhuŧanwazwithu ha Mazisi Kunene

1

Mbulungelo ya zwishumiswa zwa luambo zwa SADiLaR zwi maandafhadzaho ŧhodisiso dza luambo

3

SADiLaR- khonadzeyo ya pfhumbudzo ya buŧo ngei UJ kha maitele a ndila ya u shumisa khomphuyutha

5

Thodisiso yo lambedzwaho nga SADiLaR yo nea vhuŧiambeli kha vhana vha luambo lwa Sepedi vhane vha vha na vhukondi zwi tshi ŧa kha vhudavhidzani

7

SADiLaR i pembela mupfhumbudzo wa RAIL wa vhu 4 ngei Croatia

10

Bambiri la ŧhodisiso ya PHD lo vhea SADiLaR kha mapa wa shango nga vhuŧhara

13

Vhuŧanwazwithu ha Mazisi Kunene ndi tshiimiswa tsha mvelele tsho dikumedzelaho kha u elelwa vhuŧshilo na mishumo ya murendi muŧivhalea, ane a dovha a vha muŧivhi wa mañwalwa, Vho Mazisi Kunene. Ndi fhethu ho kuvhanganywaho mañwalwa a ndeme nahone a vhuŧhutsila vhune ane a nea muvhali ludungela lwa lupfumo lu re kha mvelele na vhuŧha ha Afrika Tshipembe. Fhedziha, izwi zwishumiswa zwa ndeme zwo vha zwi khomboni ya u tshinyadzea na u sa swikelelea musi zwi kha tshivhumbeo tshi fareaho.

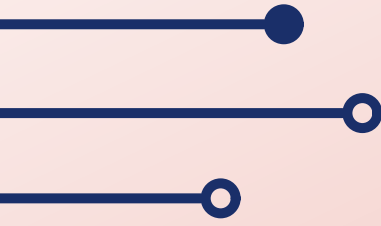
Vhatshimbidzi vha vhuŧhumbudzi vho dededza vhadzheneleli vha tshi khou tou dodombedza liga nga liga vha tshi khou sumbedza uri u isa zwithu kha khomphyutha hu itiswa hani. Vho sumbedzisa ngilakwayo ya kufarele kwa mañwalwa, vha tshi khou kwhaŧhisedza ŧhodega ya u ŧhogomela nga vhuŧonwane na u dzhiela nzhele musi hu tshi khou fodiwa mabambiri nga khomphyutha. Vhadzheneleli vha vhuŧhumbudzi vho guda nga ha u dzudzanya faela, u vhekanya tshikalo tsha bambiri na u langula data, vha ralo u kona u sika mbulungelo ya divhazwakale yo ŧandavhuwaho kha khomphuyutha.

Vha tshi khou pfhesesa tshihadu tshine tsha khou ŧodea kha u vhuŧhanga lupfumo lwa divhazwakale hu u itela mirafho i ŧaho, vhatshimbidzi vha vhuŧhumbudzi, Vho Mabuya, Vho Bukula na Vho Steyn, vho dzinginya muhumbulo wa u vhuŧhanga zwithu kha khomphyutha. Vho ŧana ndila dzine ngadzo thekholodzhi ya musalauno i nga vhuŧhulela vhuŧshilo vhuswa kha mañwalwa a kale, hu u itela uri a swikelelele nga vhuŧhuthu, ho katelwa na vha mashangoŧavha.

U isa zwithu kha khomphuyutha zwi bveledza tshumisano na u kovha ndivho nga u langula kushandukisele kwa zwishumiswa zwo isiwakho kha khomphuyutha nga vhuŧanwazwithu na zwiimiswa. Ra kandela phanda nga u takula, u swikelelea na nga u tendela vhaŧodisisi, vhaŧodiswi

Kha vha ri
kwame:

na vhatami vha zwithu u bva kha mashango othe nga vhuphara uri vha gude na u kunguwedza mishumo ya iyi divhazwakale nga u shumisa khomphyutha.

U vhulunga vhufa ha mvelele nga thekhinolodzhi ya musalauno

Zwiñwe zwa zwi hulwane zwa uvhu vhuphumbudzi ho vha u netshedzwa ha mitshini ya u foda mabambiri, ya IRIScan Desk 5, khathihi na khomphyutha. Izwi zwi shumiswa zwi do shuma sa thulusi ya ndeme vhukuma kha maitele a u isa zwithu kha khomphyutha, zwa ralo u konisa vhuñanwazwithu u bvisa mañwalwa buguni a iswa kha tshivhumbeo tsha khwinesa tsha khomphyutha. Zwiñaluli zwa vhuimo ha ntha zwa mutshini wa u foda zwi nepe nga khomphyutha, u fana na u kona u pfhukhisa masiatari nga wone une na u hudza tshinepe, zwi do kwhañhisedza u dzivhela tshirunzi tsha mañwalwa a vhutsila ngeno u tshi khou ralo u foda tshiñwe na tshiñwe zwavhuqi nahone nga vhurwonwane.

Vhuñikumedzeli ha vhuñanwazwithu ha Mazisi Kunene kha u isa zwithu kha khomphyutha vhu sumbedza vhumatshelo vhu fhulufhedzeaho kha u tsireledza na u swikelelea ha vhufa

ha mvelele. Vhadzheneleli vha vhuñphumbudzi vho tuñuwedzwa u isa phanda na mishumo wa u isa zwithu kha khomphyutha na musiq vho no tuwa afho guvhanganoni, vha tshi khou zwi ita mafhungo uri kuvhulungele kwa divhazwakale nga ndila yo tandavhuwaho kha khomphyutha a ku fi. Uvhu vhuñanwazwithu vhu khou anganya u didzhenisa kha vhukonani na tshumisano hu u itela u tandavhudza vhuhone haho kha lifhasi ja lubuvhisia na u tandula tsiko ya ndila ntswa dza u davhidzana na vhatu nga zwo vhwewaho kha khomphyutha.

Vhuphumbudzi ha u isa zwithu kha khomphuyutha kha vhuñanwazwithu ha Mazisi Kunene ho tou vha mañhakhe a lwendo lulapfhu vhukuma lwo livhanywaho na u vhulunga khathihi na u takula vhufa ha mvelele hu tshi khou shumiswa thekhinolodzhi ya musalauno. Nga vhuñededzi ha vhañivhi na ndisedzo ya zwi shumiswa zwa musalauno zwa vhuimo ha ntha, vhashumi vha vhuñanwazwithu na vhañedzani vhavho vho shomedzwa kha u shela mulenzhe kha ulwu lwendo lwa tshanduko ya u isa zwithu kha khomphuyutha.

Kha vha ri kwame:

MBULUNGELO YA ZWISHUMISWA ZWA LUAMBO ZWA SADILAR ZWI MAANDAFHADZAHO THODISISO DZA LUAMBÔ

- Birgit Ottermann

Kunanguludzele, khovhekanyo na kuthogomele kwa zwishumiswa zwa mañwalwa a re kha thekholodzhi na zwishumiswa zwa muambo kha nyambo dza tshiofisi dza Afrika Tshipembe ndi mbilaelo ya ndeme kha thodisiso na mveledziso kha sia ja thekholodzhi ya luambo. Mawanwa a si a ndeme fhedzi kha thulusu dza mveledziso dza u langula vhudavhidzani vhukati ha zwigwada zwa nyambo dzi sa fani fhedzi, hu di nga na kha u maandafhadza nyambo mahayani kha maitete a vhudavhidzani ha tshizwino. Senthara ya zwishumiswa zwa luambo lwa thekholodzhi ya Afrika Tshipembe (SADiLaR) yo dzhia hezwi sa vhuimo ha mueletshedzi nga kha mbulungelo ya zwishumiswa zwa luambo. Nga duvha lo tewaho, yo fara zwipiḁa zwa maḁana nga nyambo dzo fhambanaho dzine dza wanalea tshitshavhani nga kha u swikelela u vula vhumili.

“Mbulungelo ya zwishumiswa zwa luambo SADiLaR i na zwipiḁa zwa rekhodo zwa 400 nga nyambo dzo vhalaho, na nga nyambo dzi si gathi dza nḁa ha Afrika Tshipembe, vha ralo vho Vhodokotela Friedel Wolff, mulanguli wa zwa thekholodzhi wa SADiLaR. “Zwiñwe zwa zwipiḁa zwone zwine zwi tou ḁitalusa zwone zwine kha zwishumiswa zwone zwa tou vha nyambahunzhi nga zwone zwine, tsumbo, (Software) ine ya tikedza nyambo dzo vhalaho. A si zwishumiswa zwiñwe na zwiñwe zwine kha luambo lwavho zwa nga vha nyanyula; fhedzi, zwi nga sokou tou nga zwine muñwe muḁodisisi a nga ḁoḁa kana matshinyatshimbi wa zwithu zwi re kha khomphuyutha a ḁoḁa u fhaḁa zwiñwe zwithu zwi takadzaho kha sia ja luambo.”

U ñea tshifhinga tshilapfhu kha zwishumiswa

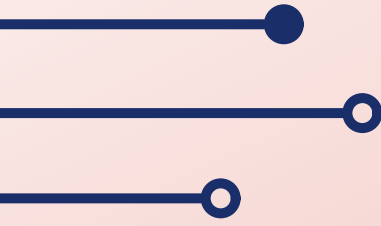
Tshaka dzo fhambanaho nga muelo wa zwishumiswa zwi re hone u bva mañwalo a khomphuyutha na data dza muambo (u fana na u kuvhanganya mañwalwa o ḁowealeho, mutevhe wa maipfhi, ḁhalusamaipfhi, muhumbulo wa mupindulelano na u dzudzanya maipfhi a re kha nyambahunzhi na thulusi, zwishumiswa, na vhumili hune ha tikedza u pfhukekanyiswa ha

mawanwa na mveledziso ya maipfhi maswa.

U ya nga Vho Wolff, mawanwa a thodisiso o vhumiliwaho kha mbulungelo ya SADiLaR, ndi a ndeme i sa kalei kha vhaḁodisisi. “Vhunzhi ha aya mawanwa kha mbulungelo o ḁura na u dzhia tshifhinga tshilapfhu u a sika. Zwiñwe zwi ḁoḁa nḁivho ya vhomakone kana maḁa a khomphuyutha ane vhañwe vhashu ri nga kona u a swikelela,” ndi musi Vho Wolff vha tshi ḁahisa vhumphwiwa havho. “Mbulungelo i ita uri hezwi zwi wanalee kha muthu muñwe na muñwe ane a vha na dzangalelo, nahone muhumbulo wa mbulungelo dza uyu mufuda ndi uri mbulungelo i tea u katela thoho inwe na inwe ya thodisiso, dzangalelo ja muḁodisisi kana sia nga mañwe maipfhi, i tea u lingedza u ñea tshifhinga tshilapfhu kha izwi zwishumiswa. U ñekedza itshi tshifhinga, zwi nga konḁa vhumakone kana u bora vhasiki vhanzhi, nahone a zwo ngo dzulela u leluwa u amba ngoho fhethu hune vha shumela hone. Hezwi zwi sumbedza tshivhindini tsha tshipida tshine ha kona u swikelelwa khatsho, hu songo vhuva ha lingedzwa u dzhielwa fhasi uri vha vhe vha shuma vha khou zwi sika,” vha a ḁalutshedza.

Kha vha ri
kwame:

Tshipiḡa tsha vhukati tshine tsha swikelelea

Vhodokotela Benito Trollip, muḡoḡisisi wa zwa nḡila ya kutshilele nga u shumisa thekhnolodzhi kha SADiLaR na vhashumisi vha re na dzangalelo na vhasheli vha mulenzhe kha kuvhulungelevha khwaḡhisedza vhupfhiwa afho nḡha. “Mbulungelo ya zwishumiswa zwa luambo ya SADiLaR i ḡetshedzwa kha mulayo wa fhethu ha tshifhinga tshoḡhe kha u wanalea ha mawanwa a kwamaho nyambo kha u ḡanḡavhudza zwine a zwi kateli vhaḡoḡisisi fhedzi. Zwi ḡurela muthu muthihi fhedzi ane a tama u ḡivha uri a vhone zwine zwa vha nḡa hangei zwi sa ḡivhei kha luambo na u thoma u bveledza thekhnolodzhi i shumiseaho,” vha ralo vho Trollip.

Zwi tshi ḡa kha uri mbulungelo i vhe tshiko tsha u swikelelea, Vho Trollip vha kwaḡhisedza uri zwi nga konḡa hani u shumisiwa kha zwiko zwa mawanwa ane a vha hone arali a hone , kana mafhungo nga hazwo, ndi a kwamaho uyu mufuda nahone ho ngo itiwa uri a wanalee.

“Zwi dzulela u dzhia tshifhinga tshilapfhu na u shuma wo ḡifunga u sika na u nanga ayo mawanwa. Nga vhupfhiwa hanga ha u ḡitukufhadza, ri tea u ḡutshela kule na kuhumbulele kwa u vha muḡe wa zwithu, u bveledza na u shumisa mawanwa a sa dzhenisi muthu muḡwe na muḡwe vha tshi itela u ḡivhuyedza na kha mishumo yavho na u vhuveliwa nga masheleni, na u gudimela u vha na muhumbulo wa u kovha manwanwa uri vha kone na u manḡafhadza tshitshavha nga vhunzhi,” vha ralo.

Thulusi ya ndeme kha u fhedzisa zwithu

Vhodokotela Laurette Marais, mulanguli wa madungo a muambo kha SADiLaR kha khoro ya zwa saints na sia ḡa ḡhoḡisiso, na tshigwada tshavho, vho tshenzhema masiandoitwa avhuḡi nga ha mbulungelo ya SADiLaR kha vha dzheneleli na vhashumisi. Vho vhaelana zwishumiswa zwavho zwa ndeme na vhaḡwe, zwine zwo konisa

mveledziso kha mutengo wa zwibveledzwa, na vhone vha dovha vha vhuvelwa nga u swikelela zwishumiswa zwine a vho ngo zwi sika nga vhone vhaḡe.

“Tshigwada tsha ipfhi ḡa CSIR kha ḡhoḡisiso dza khomphyutha, tshi dovha tsha ḡivhiwa nga u pfhi ndi madungo a muambo kha SADiLaR, mbulungelo ya zwishumiswa yo no vha thulusi ya ndeme kha u puḡana na u tevhedza kana u ita tsumbamuammwa dza ḡhoḡisiso dzashu, zwoḡhe sa fhethu hune ha themendelea kha u kovhela mawanwa ane ra a kuvhangana na u a bveledza; fhedzi, a dovha a vha sa tivha ḡa mbidzo musi ri tshi ḡoḡa zwishumiswa zwa luambo kha thandela dzashu. U ḡidzhenisa hu vhone hashu kha mbulungelo, ho vha ha mawanwa a muambo a maḡhakheni u bva kha thandela ya 3 ya Vho Lwazi vhashu, hune ro dovha ra shumisa u bveledza u bindudza hashu nga maipfhi a TTS, o no vhidziwa u pfhi Qfreny,” vha ralo Vho Marais.

“Ri na zwa murahu nahone ri kha ḡi isa phanḡa na u shela mulenzhe kha mawanwa a muambo ane a vha na nḡivho yavho. Ri tshi kandela phanḡa, ri na mbulungelo i no shuma mushumo wa tshiko tsha ndeme musi ri tshi ḡoḡa mawanwa maḡwe na maḡwe nga nyambo dza Afrika Tshipembe. Ndi a tenda uri mutshudeni muḡwe na muḡwe kana muḡoḡisisi o no shuma kha luambo lwa thekhnolodzhi ya Afrika Tshipembe u tea u ḡidḡowedza mbulungelo na uri ndi zwifhio zwine a nga vha ḡetshedza zwone, nga maanḡa o ḡewa zwishumiswa zwi konḡaho kha luambo lwashu.”

ḡivhazwakale pfhufhi

Zwi no takadzesa, mbetshelwa i khou vha hone nga murahu ha SADiLaR. Yo thoma nga ḡwaha wa 2012 nga senthara ya yunivesithi ya thekhnolodzhi ya maḡwalwa sa tshiimiswa tsha vhulanguli ha zwishumiswa (RMA) na ndambedzo nga muhasho wa vhuḡsila na mvelele ya vhuḡzivhani

Kha vha ri kwame:

ha lushaka ya thekholodzhi ya luambo lwa muthu. Musi SADiLaR i tshi thoma nga ñwaha wa 2019 na thikhedzo ya muhasho wa saintsi na tshanduko (zwi tshi khou tevhela u alamelwa na tshipiða tsha mveledziso u bva nga ñwaha wa 2016), RMA yo kateliwa kha mbulungelo ya zwishumiswa zwa luambo zwa SADiLaR. SADiLaR yo dzhia vhuðifhinduleli ho fhelelaho ha u nanguludza na u ðhogomela mbulungelo nga murahu.

U ðuwisa tshishumiswa

Arali vho no bveledza ndindatshumwa dza luambo , vha dovha vha vha na dzangalelo na u dzi shumisa kana uri dzi wanuluswe nga vhañwe, mbulungelo ya SADiLaR ndi muhumbulo wavhuði vhukuma. Ndi vhupo ho vhlungiwaho na maitete o teaho a re na thendelo kha muthu muñwe na muñwe ane a vha na mawanwa a ðhoðisiso ya sia ða luambo. Vha tshi ðoða u ðivhesa zwinzhi nga ha u ðuwisa zwishumiswa, vha nga dalela siaðari ða tsumbandila ya zwishumiswa zwa SADiLaR.

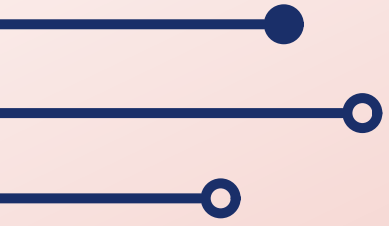
SADILAR- KHONADZEYO YA PFHUMBUDZO YA BUDO NGEI UJ KHA MAITELE A NDILA YA U SHUMISA KHOMPHYUTHA

- Birgit Ottermann

Tshigwada tsha matshudeni tsha vhaðivhi vha luambo na vhoranyambo u bva kha Yunivesithi ya Johannesburg (UJ) zwezwinho vho mbo ði dzhenelela pfhumbudzo ya vhashumi nga ndila ya u shumisa lubuvhisia u bva kha senthara ya Afrika Tshipembe ya zwishumiswa zwa luambo nga ndila ya u shumisa khomphuyutha (SADiLaR) uri vha gude zwinzhi nga ha khonadzeo ya mabudo kha sia ða maitete a ndila ya u shumisa thekholodzhi. Pfhumbudzo heyi ya ðuvha ðithihi yo bvelela nga dzi 14 Fulwi 2023 kha zwileludzi zwa vhudavhidzani, yo ðetshedza matshudeni mbambedzo ya tshaka dza mabudo ane vho vha vha tshi nga a tevhela, musu vha tshi phasa.

Kha vha ri kwame:

“Tshipikwa tshashu tshihulwane ndi u nea matshudeni tshenzhemo ya tshifhinganyana kha maitele a ndila ya thekholodzhi na mveledziso ya luambo,” vha ralo Vhodokotela Benito Trollip, muṭoḍisisi wa Afrikaans kha maitele a u shumisa khomphyutha kha SADiLaR, vha dovha vha vha mudzudzanyi muhulu wa uhu u pfhumbudzwa. “Ro ita hezwi nga u ḍivhadza matshudeni kha SADiLaR na ṭhoḍisiso dzo fhambanaho dza madungo, u vha sumbedza dziñwe thulusi dzine ra dzi shumisa u sengulusa, vhuḍipfhi, u pindulela kana dziñwe ndila dza u vha na vhuṭumani na luambo kha vhupo vhu shumisaho thekholodzhi; na u vha na miraḍo ya vhashumisani vhane vha dzhia vhuḍifhinduleli ha u netshedza zwithu zwavho zwa mushumo kha SADiLaR.”

Muhumbulo muhulwane wa u pfhumbudza wo thoma musi Vho Laurinda van Tonder, vhane vha vha Jekitshara kha muhasho wa kushumisele kwa luambo ngei UJ, vho amba na Vho Trollip uri vha sedzuluse uri pfhumbudzo ya matshudeni a ṛwaha wa u fhedzisela kha ngudo ya luambo na vhoranyambo, zwi nga konadzea na kha SADiLaR.

“Vho Laurindo vho ṅalutshedza uri matshudeni vha anzela u vha na pfhumbudzo nthihi nga ḍuvha kha zwiimiswa zwi ngaho sa dzibannga na dziofisi dza muvhuso ya mahayani (hune na vhoranyambo vha khou shumela hone), fhedzi; vho humbula u nga u ḍivhadza matshudeni kha SADiLaR zwi nga ṭuṭula kuhumbulele kwavho nga na mabuḍo ane a vha hone nga ngomu kha luambo,” vha a zwi humbula Vho Trollip. Vho dovha vha tea uri vha ṭalutshedze uri pfhumbudzo idzi ndi mini- dzine dza vha hone nga u shumisa thekholodzhi,” ndi musi vha tshi engedza.

Mafhungo na mihumbulo i sinyusaho

U ya nga Vho Trollip, u engedzwa ha SADiLaR, zwo vha u bvelela huhulu. “Ro ṭanganedza muvhigo wavhuḍi

u bva kha vha dzheneleli kathihi na miraḍo ya SADiLaR vhe vha dzhenelela. Matshudeni vho ḍidzhenisa zwinzhi nahone ndi pfha u nga nyambedzano vhukati havho na miraḍo ya SADiLaR yo vha yo tou ralo, i na mafhungo na mihumbulo ya u sinyusa.

“Ro fhedza tshifhinga tshilapfhu ri kha webusaithi na u sumbedza matshudeni uri vha wana hani mafhungo, zwishumiswa, thulusi dzine vha nga dzi ṭoḍa. Pfhunzo dzashu kha thulusi dzo fhambanaho dzo sumbedza matshudeni uri ndi mini tshi no kho wanalea na uri zwi nga vha thusa hani kha mishumo yavho na kha pfhunzo dzavho nga nyambo dzo fhambanaho na masia a kushumisele kwa luambo lune vha vha kati nalwo kana luambo lune vha tama u isa pfhunzo phanḍa khalwo,” vha ralo. “Thulusi mbili dzine nga maanḍa dzo vusuludza dzangalelo na vhushaka ha matshudeni ho vha mutshini wa u pindulela maipfhi wa Autshumato (u pindulela fhungo u bva kha English u ya kha isiZulu) na u sedza maipfhi kha ḍulu ja maipfhi.”

U ya nga vho Rooweither Mabuya, muṭoḍisisi wa luambo lwa isiZulu nga maitele a kutshilele kwa u shumisa thekholodzhi vha SADiLaR, vhe vha vha hone kha tshipiḍa tsha pfhunzo ya masiari, matshudeni vho vha vha na mafufufulu kha u guda zwinzhi nga ha ṭhoḍisiso dzine dza itiwa kha SADiLaR. “Ndo kovha dzangalelo ja ṭhoḍisiso yanga na matshudeni, nda dovha nda ṭalutshedza uri ndo ḍivhadzwa hani kha zwa kutshilele kwa u shumisa khomphuyutha na u wana ndambedzo nga u shumisa khomphyutha musi ndi tshi ḍidzhenisa kha SADiLaR. Ndo dovha nda amba nga ha uri mipfhumbudzo yo fhambanaho na zwikhala zwa u gudisiwa zwo nthusa hani uri ndi pfhesese uri ndi nga shumisa hani maitele a u shumisa khomphyutha kha ṭhoḍisiso yanga.” Vho Mabuya vhane vha vha muimeleli wa PhD, vho takala musi matshudeni vha tshi vha humbela u kovha thulusi ine vho i shumisa kha ṭhoḍisiso yavho.

Kha vha ri kwame:

Muñwe muṭodisisi wa SADiLaR kha zwa maitele a u shumisa thekholodzhi, Vho Mmasibidi Setaka (vhane vha shuma na luambo lwa Sesotho), vho mangadzwa nga ṅila ye matshudeni vha ḡidzhenisa ngayo. “Vho vhudzisa mbudziso dzo vhalaho dzine dza yelana na zwine ra shuma kha SADiLaR. Ngauri maitele a u shumisa thekholodzhi a kha ḡi vha sia lituku fano Afrika Tshipembe, vho vhona zwi tshi takadza u guda zwinzhi nga ha mushumo une ra khou ita nga u shumisa khekholodzhi na u sika zwishumiswa zwa luambo zwa nyambo dza fuminthihi dza tshiofisi. Ndo dovha nda kovha ṅila dzine ra ita ngayo pfhumbudzo dzo fhanaho dzine ra kovhela ndivho ine ra vha nayo kha vhañwe. Zwo lumbama kha u bvelela ha iyi pfhumbudzo, ndi nga takalela ri tshi ṭharamudza hezwi na kha mañwe magudedzivho.”

Muvhigo wa mutshudeni afho fhasi u tou ḡiambela wone une, nahone pfhunzo dzo vhalaho dzi ḡo itiwa vhuṭanzi uri dzi vhe hone tshifhinganani tshi ḡaho:

“Vhoiwe ri khou livhuwesa nga maanda. Hezwi zwo vha mafhungo a pfhalaho vhukuma. Kha vha ise phanda na u ita zwimima zwo vhalaho zwa lushaka ulu ri khou tou humbela. Vhañwe vhathu na vhone vha nga zwi takalela.”

“Ri khou livhuwa vhathu vhoṭhe. Hezwi zwo vha zwi bvedzeaho, u takadza na u vha thoḡea nga maanda kha matshudeni ashu.”

“Ndi khou tama u livhuwa tshigwada tshoṭhe tsha SADiLaR nga tshenzhemo ya ṅamusu. Roṭhe ro guda zwinzhi ṅamusu, ro ṭuṭuwedzea u isa phanda kha ili sia; honeha, nga liñwe la maḡuvha ra ḡi vha mirado ya tshigwada tshavho. Muñwe na muñwe o vha na muya wavhudi nga hazwo.”

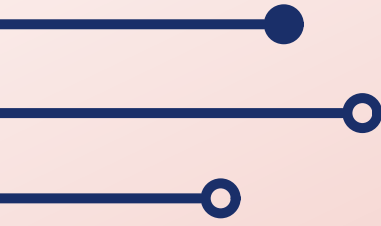
Kha vha ri kwame:

ṬHODISISO YO LAMBEDZWAHO NGA ṠADIĀLAR YO ṆEA VHUDIAMBELI KHA VHANA VHA LUAMBO LWA SEPEDI VHANE VHA VHA NA VHUKONDI ZWI TSHI ḡA KHA VHUDAVHIDZANI

- Birgit Ottermann

U shumiswa ha dzinwe ṅila dza vhudzavhidani hu tshi itelwa vhana vhane a vha athu u kona u vhalana u ṅwala- nga maanda avho vhane vha vha na zwine vha ṭoḡa uri vha kone u davhidzana, na u ṭoḡa maitele a zwifanyiso uri vha kone u ṭahisa vhuṭhiwa havho- zwo dzulela u vha ṭhodiiso ine ya ṭakalelwa nga Phrofesa Vho Kerstin Tönsing.

“Vhana vho no ɽoɽa aya maitete vha anzela u vha na vhuholefhalu muvhilini lune zwi vha ita uri vha kundeliwe u shumisa luambo lwa u shumisa zwanɽa (Sign Language),” vha ralo Vho Tönsing, vhane vha vha muthu o pfhumbudziwa kha zwi kwamaho muambo, vha dovha vha vha muthu ane a thusa vhatu vhane vha vha na vhuƙonɽi zwi tshi ɽa kha u pfha nga nɽevhe, vha dovha vha vha phrofeza ngei Yunivesithi ya Pretoria kha senthara ya u takula na u engedza vhudavhidzani. “Ri vha nɽtshedza zwinepe zwo imela maipfhi ane vha nga kona u a sumba kana u funga tshishumiswa tsha khomphuyutha uri vha kone u rathisa mulaedza wavho,” vha a ɽalutshedza.

Naho hu uri ulwu lushaka lwa nzhenelithusedzi lwo shumisiwa nga nɽila yo ɽanɽavhuwaho kha sia ɽa u takula na u engedza vhudavhidzani (AAC) u itela u thusa vhatu vhane a vha koni u shumisa nɽila ya maipfhi avho a mvelo musi vha tshi ɽoɽa u ita vhudavhidzani – hu na mukovhe wa zwifanyiso zwo vhalaho vhuƙuma wa ɽivhaipfi dzi re hone nga nyambo dzo fhambanaho-vhunzhi ha zwine zwa vhidziwa u pfhi ndi zwishumiswa zwa luambo a zwo ngo kateliwa. Hezwi zwi dovha zwa vha ngoho vhuƙuma nga maanɽa kha nyambo dza Afrika Tshipembe, ho kateliwa na Sepedi.

“Ndo thoma u vhilahela uri ri khou ita zwinzhi Afrika Tshipembe u thusa vhana nga luambo lwa English kha vhana vhane luambo lwa English ngeno English i si luambo lwa ɽamuni khavho,” vha ralo Vho Tönsing. “Ri khou tshila kha shango ɽine ɽa vha na nyambo dzo vhalaho vhuƙuma nahone vhana vha fanela u kona u ɽahisa mihumbulo yavho nga luambo lwavho lwa ɽamuni- hezwi zwi dovha zwa katela vhana vhane vha ɽoɽa maitete a zwifanyiso (AAC) vhane vha teavho u ita nga u ralo. Fhedzi, ri khou ita mini u hulisa kana u bvedza nyambo dza avha vhana?”

Dzindivhuwo kha ndambedzo ya ɽhoɽisiso ine ya bva kha senthara ya zwishumiswa zwa luambo nga nɽila

ya khomphuyutha ya Afrika Tshipembe (SADiLaR), ngoho i ɽo ɽisa tshanduko kha vhana vhane vha shumisa luambo lwa Sepedi. Tshipikwa tshihulwane ndi u sika maitete ane a angaredza zwiteŋwa zwa zwo katelwaho kha ɽivhaipfhi ine ya tendela mvededziso ya luambo.

Vhudavhidzani nga luambo lwa ɽamuni

“Vhudavhidzani ha vhana vha sa athu u kona u nɽwala luambo lwa Sepedi (Sesotho sa Leboa), khavho nɽivho nga ha luambo yo thivhelea vhuƙuma vhunga zwa zwino hu si na maitete a AAC ane a vha hone nga nyambo dzavho dza ɽamuni- hu na vhana vha lingana ho 80 000 vha Sepedi vhane vha kwamea. Maitete a AAC a tshifanyiso ane a tenda u shumisea nga luambo lwa Sepedi ndi ɽhoɽea ya ndeme,” vha a ɽahisa vhuƙufhiwa havho Vho Tönsing.

Nga kuhumbulele, vho no ɽi vheiwa kha u ranga thandela ya iyi ɽhoɽisiso nga maanɽesa kha PhD yavho na kha ɽhoɽisiso ine vha ɽo ita musi vho no fhedza vhudokotela ine yo ɽibaɽekanya na u bvedza maitete a AAC ane a swikelelea nga nyambo dza fhano Afrika Tshipembe, hu sa ambwi English.

“Iyi thandela i fhaɽa ɽhoɽisiso ya masiɽasi ya Vho Ngwanamashiane Rahab Mothapo, vhane zwino ndi mutshudeni wa PhD, vha dovha vha vha mushumisani wa ndeme,” vha a isa phanɽa Vho Tönsing. “Ro thoma tshiko tsha mutevhe wa ɽivhaipfhi tshine tsho sedzesa na tsumbo dza tsenguluso ya muambo wa muthu a sa athu u thoma u dzhena tshikolo a ambaho luambo lwa Sepedi. Ro mbo ɽi sumbedza zwiga zwo oliwa zwine zwa bva kha dziɽaiburari dza zwiga, dzine dzo sedzuluswa vhungoho, tshumisano na kha vhatakaleli vha u ɽidzhenisa musi hu tshi khou ambiwa zwa hanwani. Zwiŋwe zwiga zwo engedziwaho zwi kha ɽi oliwa hu u sumbedza maipfhi a ndeme a luambo lwa Sepedi ane ha koni u wana tshiga tsho fanelaho.”

Kha vha ri kwame:

Kuolele kwa maitete a kuhumbulele kwa muthu

U ya nga Vho Tönsing, vho ita na tsenguluso na nyambedzo nga ha tshigwada dza u ola na kha tshigwada tsha vha takaleli vha u didzhenisa kha zwithu, na tshenzhemo kha AAC na u disa tshumelo kha luambo lwa Sepedi ; vhabebi vha vhana vhane vha toda u shumisa ndila dzo fhambano u davehidzana u bva kha zwine vha divha zwa luambo lwa Sepedi hune ha vha na vhukonqi ha nyambedzano. Vhadzheneleli vhezhi havho vha bva kha vundu la Limpopo hune luambo lwa Sepedi lwa ambesiwa hone.

Nyambedzano yothe yo lavhelesanaho na zwigwada i khou nwalululwa ya dovha ya sengulusiwa nga ndila ya thematiki. Liga li tevhelaho ndi u thoma maitete a kuolele kwa kuhumbulele kwa muthu hune zwibveledzwa zwa u thoma zwo kovhekanwa na vhatu vhane vha vha na dzangalelo kha tzedzuluso. "Ri kha luwa lwa u sika zwibveledzwa zwa u thoma, zwine zwa takadza vhukuma. Haya ndi maitete a tshipida tsha khomphyutha na vha takaleli vha zwithu hune ra thetshesha phindulo dzavho na u ola nga huswa u swika ri tshi swikelela hune aya maitete a lugela u shumisiwa. Naho zwo ralo, phindulo u bva kha vhashumisi dzi do isa phanda na u itiwa," vha ralo Vho Tönsing.

Khuvhanganyo dza tshakha

Mvelele dza luza lwa u thoma kha iyi thandela dzi do divhadzwa nga Vho Rahab Mothapo kha guvhangano la ngei Biennial la tshitshavha tsha dzitshakha la u takula na u sielisana vhudavhidzani ngei Cancun, Mexico, u bva nga dzi 24 u swika nga dzi 27 Fulwana 2023. Ilo guvhangano, li ambesa nga ha vhudavhidzani lu fhirisaho mikano, i do dzhenelelwa nga vhatodisisi, matshudeni, vha gudi na vhatu vhane vha shumisa AAC u bva mashangoni othe nga vphuphara, vha do dovha vha sumbedza vhatu nga ha tshodisiso dza zwino na tshenzhemo dzo tlanganiwaho nadzo kha ili sia la AAC.

"A tou vha mashudu o konisiwaho nga SADiLaR u divhadza mawanwa a tshodisiso ya ndeme ane a fhiriludza vhudivhari ho vhalaho," Vho Mothapo vha tshisa vhudivpfi havho. "Ndi khou lavhelela u kovhela aya mafhungo na vhataleli vho fhambanaho. Hezwi kha nne, zwi ita tswayo yo lingedzwaho kha u ita vhudavhidzani uri vhu swikelee kha vhatu vha no amba luambo lwa Sepedi vhane vha dzula Afrika Tshipembe."

Kha vha ri kwame:

SADILAR I PEMBELA MUPFHUMBUDZO WA RAIL WA VHU 4 NGEI CROATIA

- Birgit Ottermann

Senthara ya zwishumiswa zwa luambo lwa khomphyutha ya Afrika Tshipembe (SADiLaR) yo vha na mupfhumbudzo wa vhuṅa yavhuḍi nga maanda nga ha zwishumiswa zwa nyambo dza vharema (RAIL) ngei Dubrovnik, Croatia. Mupfhumbudzo wa ṅwaha nga ṅwaha, une wo bvelela nga dzi 06 Shundunthule 2023 sa tshipiḍa kha khuvhangano ya vhu 17 ya mutangano wa European Chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL 2023), yo dzudzanyiwaho nga SADiLaR nga Vho Rooweither Mabuya, Mmasibidi Setaka na Phrofesa Vho Menno van Zaanen, na tshiimiswa tsha CAM Foundation Vho Don Mthobela.

“Mupfhumbudzo wa RAIL wo vha wavhuḍi nga maanda. Vhadzheneleli vhoṅhe vho vha vho ḍidzhenisa tshoṅhe kha sesheni yoṅhe naho zwo vha zwi zwa ḍuvha loṅhe,” vha ralo Vho Mabuya, vhe vha thusedza kha u ranga phanda itshi tshimima na Vho Setaka. “Mupfhumbudzo u ḍisa zwikhala zwi fhirisaho ndivho nthihi uri vhaṅḍisisi vhane vha shuma na nyambo dza Vharema, nga maandesa havho vhane zwishumiswa zwavho zwa vha zwiṅuku,” vha a ṅalutshedza. “Zwi ḍisa vhaṅḍisisi fhethu huthihi vhane vha vha na dzangalelo ja u anḍadza kana u ṅana ṅhoḍisiso dzavho; vha tshi ḍisa manweledzo a zwishumiswa zwi re hone kha nyambo dza Vharema; ho katelwa na khuvhanganyo ya mawanwa na thulusi dza hone; vha dovha vha tendela mafhungo a tshi pfhukhiselwa na nyambedzano kha u khwinisa vhuimo ha maṅhakeni na zwishumiswa zwi re hone.”

Vhunzhi ha nyambo dza tshiAfrika a dzi na kana dzo kaṅudzea zwi tshi ḍa kha zwishumiswa zwi re hone nahone zwo dzundzanyiwa nga ṅila yo fhambanaho u bva kha zwishumiswa zwa khwine kha nyambo; zwinoha, dzi ṅoda mveledziso na kushumiselwe kwa thekiniki zwa tshipentshele.

U alusa tshitshavha tshi re na maitete a saintsi

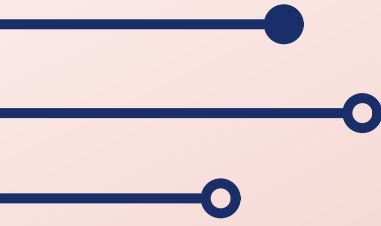
“U ḍisa vhaṅḍisisi u bva kha masia o fhambanaho, u fana na ngudo ya kushumisele kwa luambo na

thekhinolodzhi ya luambo, u ita nyambedzano nga ha mveledziso ya zwishumiswa zwa luambo dza Vharema, ri a fhulufhela u khwinisa ṅhoḍisiso kha aya masia,” vha ralo Vho Setaka. Mafhedziselonj, ndivho yashu ndi u sika maimo kha u tutuwa ha ṅdowendowe dza tshitshavha dzine dzo lumbama kha mawanwa, kathihi na thulusi, dzo tou sikelwaho nyambo dza Vharema dzine dza wanala Afrika.

Vhuvhili havho Vho Mabuya na Vho Setaka, vhane vha vha vhaṅḍisisi vha matshilisano a khomphyutha kha SADiLaR kha luambo lwa isiZulu na Sesotho nga ṅhonifho, ro ḍidzhenisa kha mupfhumbudzo wa RAIL vhunga zwo thoma nga ṅwaha wa 2019. Zwiwo zwa mipfhumbudzo mivhili ya u thoma zwo vha kha zwileludzi zwa vhudavhidzani kha zwishumiswa zwa luambo na khuvhanganyo ya u ṅodulusa (LREC) nga ṅwaha wa 2020 na kha tshiimiswa tsha matshilisano a khomphuyutha kha mashango a Afrika Tshipembe (DHASA) nga ṅwaha wa 2021. Musi tshitshili tsha khorona tsho no fhira, mupfhumbudzo wa vhuraru wa RAIL wo vha hone sa tshimima tshine vhatu vho tou ṅangana nga ṅwaha wa 2022 kha mupfhumbudzo wa vhu 10 wa matavhi a luambo ane nga one ane a kwamana na maitete a luambo ngei Potchefstroom.

Kha vha ri kwame:

“Mupfumbudzo wa uyu n̄waha, wo vha wa vhu 13 kha mipfumbudzo yo no tendiwaho kha khuvhanganyo ya EACL 2023, yo vha na mabambiri a 14 o fhelela nahone bambiri liithihi la mawanwa lo vhaliswa,” maambiwa nga Vho Mabuya. “O vha a nga kudzudzanyele kwo t̄anganana ho vhunga vha n̄we vhadzheneleli vha songo kona u swika – mabambiri a sumbe o kumedzwa nga vhatu vhe vha vha vha hone heneho; fhedzi, la vhumalo lo kumedzwa nga u shumisa zwileludzi zwa vhudavhidzani.”

Phindulo dza maṭhakheni

Vho Mabuya na Vho Setaka vho vha na mashudu a u tshimbila vha ya ngei Croatia u dzhenelela khuvhanganyo ya EACL 2023 nga u tou divhonadza, dzindivhuwo kha ndambedzo ya u tshimbila ye vha i t̄anganedza uri vha kone u amba mabambiri avho kha khuvhanganyo. Vho Mmasibidi Setaka vho t̄anganedza vhufohandanyi ho katelaho thikhedzo ine ndivho ya hone ndi u tikedza vhagudi u bva kha madzingu o nyadziseaho; fhedzi, ndo t̄anganedza masheleni u bva kha mbekanyamushumo ya vhagudiswa vho di n̄etshedzelaho vha songo lavhelela mbadelo, ndivho hu u tikedza matshudeni kha mabuḏo maṅu uri vha dzhenelele khuvhanganyo na u thusedza nga mishumo ya khuvhanganyo,” vha ralo Vho Mabuya.

Vhaṭodisisi vhoṭhe vho vhalo mabambiri avho vho imelela vha n̄wali vhatusedzi kha mupfumbudzo wa RAIL. Ṭhoho ya bambiri la Vho Mabuya ndi i tevhelaho “Tsumbedziso ya maipfhi a nyambo dzi sa fani a sa lavheleswiho kha Eglisish-isiZulu”, na Vho Derwin T Ngomane, Vukosi Marivate, Jade Abbott na Rooweither Mabuya sa vha n̄wali.

“Mabambiri ashu o t̄anganedza phindulo dzavhuḏi kha vhu pfhiwa ha vhatu na kha mbudziso dzi bvaho kha vhaṭaleli,” izwo zwo humbulwa nga Vho Mabuya. “Mu n̄we wa vhadzheneleli o dovha

a vhudzisa mbudziso kha u vhonana na vha n̄wali vhunga o ṭoda thuso kha ṭhōdisiso yawe ine ya fana na yashu.”

Vho Setaka vho takadzwa vhu kuma nga phindulo ya bambiri le vha vhalo, ṭhoho ya hone ndi i tevhelaho “U sedzulusa maitele a mulayo wa madungo a Sesotho kha maipfhi a Sepedi na Setswana”, vha na Vho Johannes Sibeko na Vho Mmasibidi Setaka sa vha n̄wali. “Vhatu vho vha vha na dzangalelo li hulu vhu kuma, vha dovha vha takalela u guda uri hu na mupfumbudzo wo kumedzelwaho kha NLP (kudzhihle kwa luambo nga maitele ya mvelo) kha la Afrika.”

U ita vhuṭumani vhuswa

Ri tshi sedza kha khuvhanganyo na u bvelela kha zwoṭhe kha p̄fumbudzo, Vho Setaka vha ri: khuvhanganyo yo di sa fhethu huthihi vhu fhambanyi ha zwine vhatu vha funa kha masia o ḏalaho a NLP. P̄fumbudzo nga yone ine yo tshimbila zwavhuḏi hu na u dzhenelela hunzhi u bva kha vhaṭaleli. Mbuno ya uri p̄fumbudzo yashu yo t̄anganedziwa kha EACL zwo vha mafhungo avhuḏi kha n̄e, nga maanḏa ndi tshi sedza vhu vha ha EACL na kupfheselele kha tshigwada tsha NLP.”

Vho Mabuya vho engedza nga uri vho di sa t̄hanganyo khulu. “Yo vha t̄hanganyo khulwane vhu kuma ine ya vha na nyambedzano dzo vhalaho na makumedzwa, nda dovha nda t̄angana na vhagudiswa vha mangadzaho. Zwi tshi ṭutshelana na muṭangano washu, zwo vha zwavhuḏi uri ri vhe na vha n̄wali vha ne vha isa ṭhōdisiso kha RAIL u bva tshe n̄waha wa thoma. Hezwi zwi sumbedza tshileme tsha p̄fumbudzo yashu na mishumo yo phaḏaladzwaho kha zwimima zwashu. Ri dovha ra vha na komiti ya maṭhakheni kha mbekanyamushumo ine ya thusa kha u sedzulusa zwe vha ṭuwisa.

Kha vha ri kwame:

U kandela phanḁa ha mupfumbudzo wa vhuḁa kha zwishumiswa zwa nyambo dza vharema (RAIL) 2023 zwino zwi khou wanala, nahone tshigwada tsha SADiLaR tshi ḁo lavhelela u ṽanganedza zwo ḁisiwaho zwa mbadelo ya vhuṽanu ya RAIL, musu mbidzo ya u ḁisa mabambiri yo no itiwa. "Ndivho khulwane ndi zwikhala zwa maṽhakheni na u tendela vhaṽwe vhatshudeni uri vha thuse nga u zwi dzudzanya u ya phanḁa," vha a pendela Vho Setaka.

Kha vha ri kwame:

Kha vha puṭedze hafha uri vha ṅwalisele gurandṅa yashu

Kha vha ri kwame:

BAMBIRI LA ṪHODISISO YA PHD LO VHEA SADILAR̄ KHA M̄APA WA SHANḠO NGA VHUPHARA

- Birgit Ottermann

Senthara ya zwishumiswa zwa luambo lwa u shumisa khomphyutha ya Afrika Tshipembe (SADiLaR) i khou ḍifhelwa nga u ḍitongisa mashangoḍavha, zwi tshi khou vhangwa nga bambiri la Ṫhodisiko lo ṫundwaho kha PhD le la katelwa kha nyandṅadzo ya mambambiri o vhalwaho guvhangano la ṅwaha wa 2022 la CLARIN.

Vho Johannes Sibeko, mutshudeni wa PhD ine ya khou fhatṫuswa nga Phrofesa wa SADiLaR Vho Menno van Zaanen, vho vha muṅwe wa matshudeni vha vhudokotela vha 12 vhe vha nangiwa u ṅetshedza manweledzo a ṫhodisiko dzavho kha sesheni ya mugudi wa PhD ya vhu 11 guvhanganyo la ṅwaha nga ṅwaha la CLARIN, ye ya farwa u bva nga dzi 10 u swika dzi 12 Tshimedzi 2022 ngei Prague, Czech Republic. Zwo vha zwa maṫhakheni lune vho humbeliwa u ḍisa bambiri lo fhelelaho uri li katelwe kha nyandṅadzo dza guvhangano lo no fhela, i nyandṅadzo ine ya ḍo swikelelwa nga nnyi na nnyi ine ya ṅetshedza mavhalanngwe a guvhangano loṫhe nga u angaredza.

CLARIN, liṅe la vha pfhufhifhadzo Common Language Resources and Technology Infrastructure, ndi mutheo wa ṅdila ya u shumisa thekhnolodzhi une wa ṅetshedza data, thulusi, na tshumelo dza u tikedza zwishumiswa zwa luambo. Bambiri la Vho Sibeko li bvisela khagala thandela ya ṫhodisiko ya vhudokotela ine ya tandula mveledziso ya zwishumiswa zwine zwa kala vhukoni ha u vhalala kha luambo lwa Sesotho, luambo lwa Vharema lune lwa ambiwa nga vhatu vha fhiraho miḷiyoni dza fumi Afrika Tshipembe nga vphuphara.

Mutshudeni a eṫhe o ambaho u bva Afrika

“Luṅwalo lwa u ṫanganedzwa ha manweledzo a ṫhodisiko yanga lwo amba zwinzhi kha ṅṅe,” vha ralo Vho Sibeko, vhane vha vha lekishara wa zwa maitele a u shumisa

khomphyutha ngei Yunivesithi ya Nelson Mandela kha la Ggeberha. “Ndo vha ndo tshuwa u amba kha guvhangano, fhedzi, nga tshenetsho tshifhinga tshithihi, ndo ḍalwelwa nga dakalo la u ṅewa tshikhala tsha u vha kha luvhande lwa mashangoḍavha. U nangiwa sa muimeli wa SADiLaR, na u vha mutshudeni e eṫhe we a amba o imela Afrika, zwo tou vha khuliso khulwane vhukuma kha ṅṅe. Ndo pfha ndi tshi ḍirwa khana.”

Mashudumavhi, Vho Sibeko a vho ngo kona u vha hone guvhangani nga mulandu wa mafhungo a visa. “Ndo fhedza ndi tshi vho shumisa zwileludzi zwa vhudavhidzani u dzhenelela guvhangani. Zwo vha zwi tshi nyabyisa u ḍiwana ndi sa khou shela mulenzhe kha ṅdowendḍowe dzi nyanyulaho vhukuma dzo dzundzanyiwaho nga CLARIN na uri ndo dovha nda xeledwa nga zwikhala zwa u fhatṫa vhuḷedzani na vhaṅwe vhadzheneleli vha ili guvhangano. Naho zwo ralo, ndi fulufhela uri hu ḍo dovha ha vha na zwiṅwe zwikhala zwa u endela tshifhinganani tshi ḍaho.”

Musi vha tshi elelwa zwe vha swikelela sa muṫodisiko aṅe a kha ḍi tou thoma zwa ṫhodisiko, Vho Sibeko vha ri vha tea u thoma nga u ḍifhulufhela nahone vha tea u vhandamela zwiimiswa zwa nyaḍadzo zwa mashangoḍavha vha na vhuḍifhulufheli vhunzhi. “Ndi pfha u nga ndi tshi khou tou swika hune nda tea u vha hone kha lwendo lwa ṫhodisiko yanga.”

U shumana na vhufogoli ha u vhala ha vhagudi

Musi vha tshi vhudziswa nga ha tshoho ya tshodiso yavho ya PhD, Vho Sibeko vho tshutshedza uri matshudeni vha fano Afrika Tshipembe vha khou shaya vhukoni ha u vhala. "Kha pfhunzo, vhadededzi vha lavhelelwa u nanga na u ita uri mañwalwa a anane na vhuimo ha vhagudi vhavho. Fhedziha, haya maitete a bva kha zwine muthu a dipfhiswa zwone na zwine a takalela zwone. Ngauralo, a hu na ndila ya vhushayaudziasia ya u khwañhisedza uri mañwalwa o no shumiswa kha u guda, u funza na u asesa o livhanywa na vhuimo ha kuvhalele," vha ralo.

"Tshiela kuvhalele tshi sa dzhii sia kha Sesotho tshi do thusa kha u nanguludza na u u ita uri mañwalwa o fhambanaho a shumiselwe ndivho dzo fhambanaho na vhuimo ha kuvhalele ho lavhelelwaho. Zwenezwoha, ndivho ya ngudo yanga ndi u bvedza maitete a kala u vhalea ha mañwalwa ane a nga vhuenda vhañodisisi, vhañwali, vhadededzi na vhavhali. Ndivho ndi u dzhia maitete a tshane o no vhahone a iswa kha luambo lwa Sesotho hu tshi khou shumiswa English sa luambothusedzi lune lwa vha na zwishumiswa zwo vhalaho. Mimodulu yothe i do anadziwa hune ya do swikelelwa nga nnyi na nnyi kha mbulungelo ya SADIaR."

Vho Sibeko vho dovha hafhu vha anganya u bvedza apulikhesheni yo disendekaho nga lubuvhisia ine ya do thusa kha u disa khonadzeo ya u swikelela mañwalwa o vhwaho kha khomphuyutha nahone ya dovha ya tendela muvhali u shumisa mañwalwa o tou nambatedzwaho kha khomphuyutha na u kona u muvhigo wa tsenguluso ya vhukoni ha u vhala.

U ya nga Vho Menno Van Zaanen, Phrofesa wa maitete a u shumisa khomphuyutha SADIaR na Yunivesithi ya North West, tshodiso ya Vho Sibeko i sumbedzisa ndeme na tshumiseo ya zwishumiswa zwa khomphuyutha zwo livhanywa na nyambo dza Afrika Tshipembe. "U kona u kala u vhalea ha mañwalwa a

Sesotho zwi tendela majekitshala u nanga mañwalwa o teaho vhañodiswa, na vhañwali vho vhinaho u dzudzanya mañwalwa uri a tshutshelane na vhavhali. Mushumo wa Vho Johannes a u tou takadza fhedzi muso sedzwa nga ito la tshiakademi, u dovha wa sumbedzisa uri izwi zwishumiswa zwi nga shumiswa hani u maandafhadza nyambo dza Afrika Tshipembe, dzo no fana na Sesotho, hu u itela u vhuenda tshitshavha nga u angaredza," vha tshi ralo u nea makumedzwa avho.

Mudededzi wa tshikolo tsha sekondari wa kale

Zwi no takadza, Vho Sibeko vho vha vha mudededzi wa kale wa luambo lwa Sesotho na English nahone tshodiso yavho yo tutuwa kha dzangalelo lavho la u pharamela zwikhala zwa u guda luambo. "Khaedu ya u nanga na u vhekanya mañwalwa a u vhala nga ndila i ananaho na vhavhali a i ho kha luambo lwa Sesotho fhedzi. Nahone zwo ralo, luambo lwa Sesotho lwo nangiwa sa jiga la u thoma hu tshi khou ralo u lwiwa na ili fhuongo lihuluhulu. Ndi fhulufhela uri mielo ya u vhalea i nga bvedzwa na kha dziñwe nyambo."

Vho Sibeko vho tshenzhela maitete a u shumisa khomphuyutha lwa u tou thoma muso vho wana poso ngei Yunivesithi ya Nelson Mandela, he vha lavhelelwa uri vha tandule ili sia jiswa. "Ndo vha ndi sa divhi uri ndi mini muso ndi tshi thoma," ndi muso vha tshi zwi humbula. "Zwino ndo dikumedzela kha ili sia. Ndi khou vha na tshifhinga tshavhuqi vhukuma ndi tshi khou ita PhD yanga nahone iyi tshodiso i khou thoma u takadzesa."

Kha vha ri kwame:

